



**МУСТАҚИЛЛИК БУ, ЭНГ АВВАЛО, ҲУҚУҚДИР:
ЎЗБЕКИСТОНДА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ
ЯНГИ БОСҚИЧИ**

Каримов Мусажон Хакимович

*Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси
Миллий маркази Жисмоний ва юридик шахсларнинг
мурожаатлари билан ишлаш бўлими бош мутахассиси*

Аннотация: Мазкур мақолада Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг ҳуқуқий мазмуни, унинг инсон ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш билан узвий алоқаси таҳлил қилинади. Мақолада мустақилликнинг дастлабки йилларида миллий ҳуқуқий тизимнинг шаклланиши, инсон ҳуқуқларининг конституциявий кафолатлари, инсон ҳуқуқлари соҳасидаги халқаро стандартларнинг миллий қонунчиликка имплементация қилиниши, Янги Ўзбекистон шароитида амалга оширилаётган ислохотлар ҳамда 2023 йилда янги таҳрирда қабул қилинган Конституциянинг инсон ҳуқуқларини таъминлашдаги аҳамияти ёритилади. Шунингдек, инсон ҳуқуқларини таъминлаш соҳасида эришилган натижалар билан бир қаторда, ҳуқуқларнинг қонунларда белгиланишидан уларнинг амалда рўёбга чиқишигача бўлган жараёндаги долзарб вазифалар ҳақида фикр юритилади.

Калит сўзлар: мустақиллик, давлат суверенитети, инсон ҳуқуқлари, инсон қадри, Конституция, ҳуқуқий давлат, эркинлик, ҳуқуқий кафолат, Янги Ўзбекистон, фуқаролик жамияти.

Аннотация: В статье анализируется правовое содержание государственной независимости Республики Узбекистан и её неразрывная связь с обеспечением прав и свобод человека. Освещаются процессы формирования национальной правовой системы в первые годы независимости, конституционные гарантии прав человека, имплементация международных



стандартов в области прав человека в национальное законодательство, проводимые в условиях Нового Узбекистана реформы, а также значение Конституции, принятой в новой редакции в 2023 году, в обеспечении прав человека. Наряду с достигнутыми результатами в сфере обеспечения прав человека рассматриваются актуальные задачи, связанные с переходом от закрепления прав в законодательстве к их практической реализации.

Ключевые слова: независимость, государственный суверенитет, права человека, достоинство человека, Конституция, правовое государство, свобода, правовые гарантии, Новый Узбекистан, гражданское общество.

Мустақиллик – ҳар бир халқ ҳаётидаги энг буюк сиёсий ва тарихий воқеалардан биридир. Бироқ мустақилликнинг ҳақиқий қадрини фақат давлатнинг сиёсий жиҳатдан мустақил бўлиши, ўз ҳудуди ва давлат ҳокимиятига эга бўлиши билангина ўлчаб бўлмайди. Мустақилликнинг чинакам мазмуни, аввало, инсоннинг эркин яшаши, ўз ҳуқуқларидан фойдаланиши, ўз тақдирини ўзи белгилаши ва қонун ҳимоясида бўлиши учун зарур ҳуқуқий шароитларни яратишда намоён бўлади.

Шу маънода, “Мустақиллик бу, энг аввало, ҳуқуқдир” деган ғояни фақат жарангдор шиор сифатида эмас, балки давлат ва ҳуқуқ назарияси нуқтаи назаридан ҳам асослаш мумкин. Чунки мустақил давлатгина ўз миллий ҳуқуқий тизимини мустақил равишда шакллантириш, инсон ҳуқуқларини миллий Конституция ва қонунларда мустаҳкамлаш, халқаро мажбуриятларни қабул қилиш ва уларнинг бажарилишини таъминлаш имкониятига эга бўлади.

1991 йил 31 августда қабул қилинган “Ўзбекистон Республикасининг Давлат мустақиллиги асослари тўғрисида”ги Конституциявий Қонун Ўзбекистонни мустақил, демократик давлат сифатида эълон қилди. Бу тарихий ҳужжат миллий давлатчилик ва миллий ҳуқуқ тизимининг янги босқичини бошлаб берди.



Бироқ мустақил давлатни барпо этишнинг ўзи етарли эмас эди. Унинг олдида янада муҳим вазифа – инсон манфаатларини таъминлайдиган, унинг ҳуқуқ ва эркинликларини кафолатлайдиган, қонун устуворлигига асосланган давлатни шакллантириш вазифаси турар эди.

Шу нуқтаи назардан қараганда, Ўзбекистоннинг мустақиллик йилларидаги тараққиёт йўлини инсон ҳуқуқларининг ҳуқуқий кафолатларини босқичма-босқич мустаҳкамлаш жараёни сифатида ҳам баҳолаш мумкин.

Инсон ҳуқуқлари давлатдан олдин мавжуд бўлган, инсонга туғилганидан тегишли бўлган табиий ҳуқуқлар сифатида эътироф этилади. Бироқ уларнинг амалга оширилиши, ҳимоя қилиниши ва кафолатланиши кўп жиҳатдан давлатнинг ҳуқуқий тизимига боғлиқ. Шу сабабли мустақил давлатчилик ва инсон ҳуқуқлари ўртасида чуқур ҳуқуқий боғлиқлик мавжуд.

Ўзбекистон мустақилликка эришгач, ўзининг сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий тараққиёт йўлини мустақил белгилаш билан бирга, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг миллий механизмларини шакллантириш имкониятига ҳам эга бўлди. Бу жараён, аввало, Конституцияни қабул қилиш, инсон ва фуқаронинг ҳуқуқ ҳамда эркинликларини конституциявий даражада мустаҳкамлаш, инсон ҳуқуқларига оид халқаро шартномаларга қўшилиш ва миллий қонунчиликни такомиллаштириш орқали амалга оширилди.

1992 йилда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Конституциясида инсон, унинг ҳаёти, эркинлиги, шаъни, қадр-қиммати ва бошқа дахлсиз ҳуқуқлари олий қадрият сифатида эътироф этилди. Бу норма мустақил Ўзбекистоннинг ҳуқуқий давлат қуриш борасидаги асосий конституциявий йўналишларидан бирига айланди.

Мустақилликнинг дастлабки даврида қабул қилинган қонунлар инсон ҳуқуқларининг турли соҳалардаги кафолатларини шакллантиришга хизмат қилди. Фуқаролик, меҳнат, оила, жиноят, маъмурий ва бошқа ҳуқуқ соҳаларида инсоннинг ҳуқуқий мақомини белгилайдиган нормалар шаклланди.



Шу билан бирга, Ўзбекистон инсон ҳуқуқлари соҳасидаги умумэтироф этилган халқаро стандартларни миллий ҳуқуқий тизимга имплементация қилинди ва Ўзбекистон қўшилган халқаро ҳужжатлар инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг умумий ҳуқуқий мезонларини шакллантиришда муҳим аҳамият касб этди. Бу мустақилликнинг дастлабки йилларида давлатчиликни барпо этиш билан бир қаторда, инсон ҳуқуқларининг миллий ҳуқуқий пойдевори ҳам яратилганидан далолат беради.

Ҳуқуқий давлат тараққиётининг муайян босқичида ҳуқуқларни қонунларда белгилаб қўйишнинг ўзи етарли эмаслиги аён бўлади. Асосий масала – ушбу ҳуқуқларнинг амалда қандай таъминланаётгани, фуқаронинг бузилган ҳуқуқини қай тарзда тиклаши мумкинлиги ва давлат органларининг инсон олдидagi масъулияти қандай таъминланганидир.

Ўзбекистонда кейинги йилларда инсон ҳуқуқлари соҳасида амалга оширилаётган ислохотларнинг муҳим хусусияти ҳам айнан шунда — инсон ҳуқуқларини фақатгина эътироф этишдан уларни амалий механизмлар орқали таъминлашга ўтишга интилишда намоён бўлмоқда.

Бу жараёнда «инсон қадри учун» ғояси алоҳида аҳамият касб этди. Инсоннинг ҳуқуқ ва манфаатларини давлат сиёсати марказига қўйиш давлат органлари фаолиятига ҳам янги талабларни юзага келтирмоқда. Давлат органи фақат бошқарув ваколатига эга субъект сифатида эмас, балки инсон ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилишга масъул институт сифатида қаралмоқда.

Инсон ҳуқуқларини таъминлаш соҳасида миллий институтларнинг ривожланиши ҳам ушбу жараённинг муҳим белгиларидан биридир. Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий маркази, Олий Мажлиснинг Инсон ҳуқуқлари бўйича вакили (омбудсман), Олий Мажлиснинг Бола ҳуқуқлари бўйича вакили (Болалар омбудсмани) ва Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича



вакил (Бизнес омбудсман) каби институтлар инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг институционал тизимини бойитмоқда.

Бундай институтларнинг шаклланиши мустақилликнинг ҳуқуқий мазмунини яна бир жиҳатдан намоён этади. Зеро, ҳуқуқнинг мавжудлиги уни ҳимоя қиладиган мустақил ва самарали институтлар мавжуд бўлишини ҳам тақозо этади.

Шундай қилиб, янги босқичда инсон ҳуқуқларига муносабатнинг мазмуни ҳам ўзгариб бормоқда. Энди масала фақат “қандай ҳуқуқлар мавжуд?” деган савол билан чекланмайди. “Бу ҳуқуқлар қандай амалга оширилади?”, “Бузилган ҳуқуқ қандай тикланади?”, “Давлат органи фуқаро олдида қандай масъулиятга эга?” каби саволлар ҳам марказий ўринга чиқмоқда.

2023 йил 30 апрелда умумхалқ референдуми орқали янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилиниши мамлакатнинг ҳуқуқий тараққиётида янги босқични бошлаб берди.

Янги таҳрирдаги Конституциянинг энг муҳим хусусиятларидан бири – унда инсон ҳуқуқ ва эркинликларининг мазмуни ва кафолатларига янгича ёндашувнинг мустаҳкамланганидир. Хусусан, Конституциянинг 20-моддасида инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари бевосита амал қилиши, улар қонунлар, давлат органлари ва мансabdор шахслар фаолиятининг моҳияти ҳамда мазмунини белгилаши назарда тутилган. Шунингдек, инсон ва давлат органлари ўртасидаги муносабатларда қонунчиликдаги барча зиддиятлар ва ноаниқликлар инсон фойдасига талқин қилиниши белгиланган.

Бу норма ҳуқуқий давлат принципининг амалий ифодаси сифатида муҳимдир. Чунки инсон ҳуқуқларининг Конституцияда мавжуд бўлиши билан бирга, уларнинг давлат органлари фаолиятига бевосита таъсир кўрсатиши ҳам таъминланмоқда.

Янги Конституциянинг яна бир муҳим жиҳати шундаки, унда инсоннинг шаъни ва кадр-қиммати дахлсизлиги, ҳуқуқ ва эркинликларнинг бевосита амал қилиши, шахсий маълумотларни ҳимоя қилиш, уй-жой



дахлсизлиги ва ҳуқуқларни қонун билан тақиқланмаган барча усулларда ҳимоя қилиш каби кафолатлар янада аниқ ифодаланган.

Шу жиҳатдан, янги таҳрирдаги Конституцияни мустақилликнинг ҳуқуқий тараққиётидаги янги босқич сифатида баҳолаш мумкин. Чунки мустақиллик натижасида шаклланган миллий давлатчилик бугун инсон ҳуқуқларини таъминлашнинг янада мукаммал конституциявий механизмларини яратиш босқичига қадам қўймоқда.

Инсон ҳуқуқларини таъминлаш соҳасида қонунчиликнинг такомиллашуви муҳим бўлса-да, ҳуқуқий давлатнинг ҳақиқий мезони қонунларнинг ҳаётда қандай ишлаши билан белгиланади.

Шу сабабли бугунги кундаги энг муҳим вазифалардан бири – конституциявий нормалар ва қонунларда белгиланган ҳуқуқларни инсоннинг кундалик ҳаётида реал ҳуқуқий имкониятга айлантиришдир.

Биринчидан, давлат органлари фаолиятида инсон ҳуқуқларига асосланган ёндашувни янада кучайтириш зарур. Ҳар қандай қарор, маъмурий ҳаракат ёки давлат сиёсати инсон ҳуқуқларига таъсири нуқтаи назаридан баҳоланиши лозим.

Иккинчидан, ҳуқуқни қўллаш амалиётини такомиллаштириш муҳим. Бир хил ҳуқуқий вазиятларда турлича ёндашувларнинг олдини олиш, қонун нормаларини инсон ҳуқуқларини таъминлаш мақсадига мувофиқ талқин қилиш ҳуқуқий давлатнинг муҳим шартидир.

Учинчидан, инсон ҳуқуқлари бўйича ҳуқуқий таълим ва ҳуқуқий маданиятни ошириш масаласи долзарблигича қолмоқда. Инсон ўз ҳуқуқини билмаса, унинг ҳуқуқий кафолати қанчалик мукаммал бўлмасин, ушбу кафолатдан тўлиқ фойдаланиш қийин. Шу сабабли инсон ҳуқуқлари бўйича таълимни нафақат ҳуқуқшунослар, балки давлат хизматчилари, педагоглар, ёшлар ва кенг аҳоли қатламлари учун тизимли равишда ривожлантириш муҳимдир.



Тўртинчидан, болалар, ногиронлиги бўлган шахслар, хотин-қизлар, кексалар, ижтимоий ҳимояга муҳтож шахслар каби алоҳида ҳимояга эҳтиёж сезадиган гуруҳларнинг ҳуқуқларини таъминлаш механизмларини янада такомиллаштириш талаб этилади. Инсон ҳуқуқларининг универсаллиги айнан энг заиф қатламларнинг ҳуқуқлари қай даражада таъминланаётгани билан ҳам намоён бўлади.

Бешинчидан, давлат ва фуқаролик жамияти институтлари ўртасидаги ҳамкорликни кучайтириш зарур. Инсон ҳуқуқларини таъминлаш фақат давлат органларининг вазифаси эмас. Фуқаролик жамияти институтлари, оммавий ахборот воситалари, илмий-тадқиқот муассасалари ва жамоатчиликнинг иштироки инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг муҳим кафолатларидан биридир.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, мустақилликни асраб-авайлаш фақат давлат суверенитетини ҳимоя қилиш билангина чекланмайди. Мустақилликнинг ҳуқуқий мазмунини бойитиш, инсон ҳуқуқларини кафолатлаш, қонун устуворлигини таъминлаш ва фуқаронинг давлат олдида эмас, давлатнинг ҳам фуқаро олдида масъулияти борлигини амалда таъминлаш ҳам мустақил тараққиётнинг муҳим вазифаси ҳисобланади. Зеро, мустақиллик йилда бир марта нишонланадиган тарихий сана эмас, балки доимий равишда мазмун билан тўлдириб бориладиган буюк қадриятдир. Шу маънода, **“Мустақиллик бу, энг аввало, ҳуқуқдир”** деган ғояни бир вақтнинг ўзида тарихий, сиёсий ва ҳуқуқий ҳақиқат сифатида баҳолаш лозим.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Янги таҳрир. 2023 йил 30 апрель. — Тошкент: Ўзбекистон, 2023.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикасининг Давлат мустақиллиги асослари тўғрисида”ги Конституциявий Қонуни. 1991 йил 31 август, 336-ХП-сон.



3. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси. БМТ Бош Ассамблеясининг 1948 йил 10 декабрдаги 217 А (III)-сон резолюцияси.
4. Фуқаровий ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт. 1966 йил 16 декабрь.
5. Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт. 1966 йил 16 декабрь.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Конституция ва қонун устуворлигини таъминлаш, бу борада жамоатчилик назоратини кучайтириш ҳамда жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори. 2019 йил 13 декабрь, ПҚ-4551-сон.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Конституциясини амалга ошириш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони. 2023 йил 8 май.